מנורת המאור — הדברים המביאין לידי ענוה

עשרה דברים מביאין את האדם לידי ענוה על כרחו, ואלו הן.

ראשון. החולי והמכאוב כשיבאו על האדם, חולאים רעים ונאמנים, וימאס במאכל ובמשקה, ותדבר עליו נפשו, וריחו נמר, וזיו פניו ישתנה, אז יכנע לבבו וישפיל גאותו מפני חלישות כחו, שנא' (תהלים קז, יב) ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עוזר.

שני. אם יתרושש מהונו ויצטרך לבריות, אז תשבר גאותו וישחה קומתו למחזיק בידו, שנא' (שמואל א ב, לו) והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם.

שלישי. מי שנפל ביד אויביו, והוא כורע להם ומשים את עצמו לפניהם כעפר, שנא' (ישעיהו נא, כג) ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים.

רביעי. אם יהיה אדם חייב ממון לחבירו, ואין לו מה לפרוע, יכנע לפני בעל חובו, שמא יגיש אותו וילחצנו, שנא' (משלי ו, ג) כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך.

חמישי. אם יהיה אדם חבוש בבית האסורים במוטות ובשלשלאות שעל רגליו, יכנע לבו בענוייו, שנא' (תהלים קה, יח) ענו בכבל רגלו וגו', אסירי עני וברזל.

ששי. אם יהיה נכבש בעבדות, ואין לו ממון לפדות בו את נפשו, יכנע לפני אדונו, שנא' (תהלים קכג, ב) הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ה' וגו'.

שביעי. אם יקיפו לאדם תלאות, ויציקוהו מצוקות וקורות הזמן, יכנע וישבר לבבו ברוב תלאותיו ומצוקותיו, שנא' (ויקרא כו, מא) או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו וכו'.

שמיני. כשישיב אדם אל לבו כל חטאיו ופשעיו שעשה ועבירות שעבר ועונותיו שחטא לפני הב"ה, אחר שגמלו כמה טובות והמציאו לעולם הזה, אז ידע ששילם רעה תחת טובה, ואז יכלם ממעשיו ויבוש מעלילותיו, שנא' (עזרא ט, ו) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך. והבושה והכלימה הן הן הענוה. ומה שמתבייש אדם לפני הב"ה מעונותיו זה הוא אחר שחטא, אבל קודם החטא הב"ה נתן בטבעו של אדם להתבייש מבשר ודם יותר ממה שיתבייש מהב"ה, כי כשאדם עושה עבירה מן העבירות, אם יודע שאדם יודע אותו, מיד יתבייש ממנו ויפרוש מאותה עבירה, אבל אם אין שום אדם רואה אותו, אע"פ שיודע בודאי שהב"ה יודע, אינו פורש ממנה. והב"ה נתן זה הטבע באדם, כדי שלא יהיה אנוס בעשיית המצוה, וכדי שלא יהיה אנוס כשפורש מן העבירה, כדי לקבל שכר על עשיית המצוה ועל שפירש מן העבירה. ולפי' אמרו ז"ל נפרעין מן הגנב פורענות יותר חמורה ממה שנפרעין מן הגזלן, שהגנב כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינה רואה ואוזן שלמעלה כאלו אינה שומעת.

מעשה בחסיד אחד שראה לרשע אחד עובר עבירה. אמ' לו, אינך מתבייש מהב"ה לעבור על מצותו ולעשות מה ששנא, ומה אתה סבור שאינך נותן הדין על פשעיך. ואם אתה סבור שאין עין של מעלה רואה אותך, הרי כפרת בעיקר, ואם אתה סבור עין שלמעלה רואה אותך, הרי התמכרת לעשות הרע במזיד, ועשית עבירה זו, ולא נתביישת מלפני הב"ה, שאתה עתיד לעמוד לפניו בדין על עבירה זו ועל שאר עבירות שעשית.

תשיעי. כשיחשוב אדם בעונש שהוא עתיד לקבל על עונותיו, אם לא יעשה תשובה, יתענה ויבכה וישפיל את עצמו ויכנע לפני הב"ה, שנא' (מלכים א כא, כט) הראית כי נכנע אחאב מפני.

עשירי. כשיחשוב אדם שעתו קצר ויומו ערב, והוא בעולם הזה כאורח נטה ללון, היום בואו ומחר הולך בדרך כל הארץ, דרך רחוקה אל מדבר שממה ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים, ואין בידו צדה להוליך לרוחק דרכו, ולא אפי' לשעה אחת, אז יכנע לבבו ויפחד שמא ילכד בפח חטאתיו, שנא' (ישעיהו לג, יד) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם.

עשרה דברים אלו אמר המחבר. ואם יביט אדם בעצמו בעולם הזה הדל והשפל, יראה בעין שכלו ולבבו יבין, שכל אלו העשרה דברים שאמרתי שמביאין את האדם לידי ענוה על כרחו, שהם סובבים תמיד את האדם מכל צד ומכל עבר, ואין אדם בעולם מובטח להנצל מהם ולא מאחד מהם, ואפי' שר וגדול, ואפי' מלך.

ועתה אבאר איך אין האדם מובטח שינצל מהם ולא מאחד מהם.

ראשון. החולי והמכאוב. מצינו שמרים, שהיתה יושבת שלוה ושקטה, ופתע פתאום קפץ עליה הנגע והחולי, שנא' (במדבר יב, ד) ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם, וכתי' (במדבר יב, י) והענן סר מעל האהל והנה מרים מצורעת כשלג.

שני. אם יתרושש אדם מהונו. מצינו שאיוב, שהיה עשיר גדול, ופתע פתאום ירד מנכסיו, ונשבה כל מקנהו, ומתו בניו, והוכה בשחין רע. וכמה עשירים ירדו מנכסיהם פתאום והעושר כלה ואבד, שנא' (משלי כג, ה) התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים.

שלישי. מי שנפל ביד אויביו. מצינו ששמשון, שהיה שוכב ומתעדן בתוך ביתו בחדרי משכבו, והיה גבור גדול, שהיה רודה בפלשתים ומכה בהם מכה גדולה, ופתאום נלכד ברשתם ונאחז במצודתם, שנא' (שופטים טז, כא) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה ויאסרוהו בנחושתים ויהי טוחן בבית האסורים.

רביעי. אם יהיה אדם חייב ממון לחבירו, ואין לו מה לפרוע, שיכנע לפניו. מצינו בני אדם שהיו סבורין שהיו בני חורין, ופתאום נכבשו לעבדים בחוב אחרים, שנא' (מלכים ב ד, א) והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים.

חמישי. אם יהיה חבוש בבית האסורים. מצינו שצדקיה מלך יהודה נפל ביד כשדים, והרגו את בניו, ועורו את עיניו, ושמו אותו בבית הכלא, שנא' (ירמיהו לט, ז) ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחושתים ויביאהו בבלה ויתנהו בית הפקודות עד יום מותו.

ששי. אם יהיה נכבש בעבדות. מצינו שלוט היה יושב לבטח בביתו ופתע פתאום נשבה, שנא' (בראשית יד, יב) ויקחו את לוט בן אחי אברם וילכו והוא יושב בסדום.

שביעי. אם יקיפו לאדם תלאות ויציקוהו מצוקות וקורות הזמן. מצינו שאהרן, שהיה כהן גדול ואחיו מלך ובניו סגני כהונה ואחי אשתו נשיא, ופתאום באו עליו תלאות ומתו שני בניו ביום אחד, ביום מלאת שבעת ימי המלואים.

שמיני. שישיב אל לבו כל חטאיו ויכלם מהם. אין אדם בעולם שאין לו חטא, שנא' (קהלת ז, כ) אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

תשיעי. כשיחשוב האדם בעונש שעתיד לקבל על עונותיו. [מצינו קרח שנענש בחטאו פתאום והוא יושב לבטח, שנא' (במדבר טז, לא) ותבקע האדמה אשר תחתיהם, וכתיב (במדבר טז, לג) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה]. מצינו כמה אנשים שמתו פתאום, ולא הספיקו לעשות תשובה, וקבלו עונש גדול על עונותם.

עשירי. שיחשוב האדם שעתו קצר ויומו ערב ואין לו לאדם בטחון בעולם הזה, אפי' משעה אחת. ראינו כמה קטנים מתים, וכמה בנים מתו בחיי אבותם, וכמה אנשים מתו בפתע פתאום בלי שום חולי ובלא שום מכה, וכמה עשירים מתו ולא הועיל להם עושרם כלום, שנא' (איוב כז, יט) עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו, וכתי' (תהלים קמד, ד) אדם להבל דמה ימיו כצל עובר. לפיכך צריך אדם לחשוב בלבו תמיד הדברים האלו, ויבין מאליו הביאורים שאמרתי, שאין אדם בעולם שיש לו בטחון להנצל מהם ולא מאחד מהם, והמשכיל יחשוב שהן סובבים את האדם בכל עת, ואאע"פ שהם נעלמים מן העין, ראויים הם לחול על האדם בכל עת ובכל שעה, ואין לך אדם בעולם הזה שאינו מוכן ומזומן להם. והרוצה לידבק במדת הענוה יעלם על לבו תמיד.

וצריך אדם להעלות על לבו פחיתות עצמו, ויבין חסרונו, ומאין בא ולאן הוא הולך. מאין בא, מטיפה סרוחה אחר שנתערבה בדם הנדה והסריחה ברחם. ולאן הוא הולך, למקום עפר רמה ותולעה, שנא' (איוב כה, ו) אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. ואיך יגבה אדם בעולם הזה וכל ימיו מכאובים, מעונה ומדוכה בחלאים רעים ונאמנים, יצרו צעדי אונו ויגברו תלאותיו, נגוע כל היום ונענה. אם יעשיר עשרו יעשה לו כנפים, ואם ידל על פת לחם יפשע. עתו קרב וקצו קצר, לרדת שאולה לשים בעפר משכנו ובאשמן מלונו, העפר מכסהו והרמה מצעו. וידע וישכיל ויוסר מן הראשונים שחלפו, ויעמוד על קברות המתים ויסיר העפר מעל פניהם ויתבונן אליהם אם יוכל להכיר בין המלך ובין המסכן, ובין העבד ובין האדון, ובין הנכבד ובין הנקלה, ויראה את אשר הותיר העפר מגויותם המתעדנות, ויראה איך יבשו העצמות והאיברים ונתקו הגידים ונפסקו הווריד ין וניקב הלב לבית חללו ולא נשאר מצורותם כי אם אותות. ובמה יגבה לב האדם וישכח היום המר, יום תתעב נפשו מאכל תאוה ויקוץ בכל כלי חמדה, יום יחנק ברוקו ויסתם גרונו והוכח במכאוב על משכבו, ותקרב לשחת נפשו, יום יחשך תוארו, וידעך מאור פניו, וישתנה זהרו, ועינו הפך לבן ובשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, יום יפתחו הספרים ויבדקו החשבונות ויתגלו הסתרים, יום אשר יעמד לדין לפני בוראו וגמול ידיו ישוב לו, אם יתפרדו דבקיו, וישבתו דפקיו, וינתקו קשריו, ויתבטלו חושיו, ויעלה באשו וצחנתו. הן אלה קצות דרכיו ומעט מזער מקרותיו. לפיכך יתן אדם אל לבו לזכור תמיד תחלתו ואחריתו, ואז ישפיל גאותו ורום עיניו, ויכנע את לבו ולא יחטא. ושנינו במ' אבות ר' לויטס איש יבנה אומר, מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה. והפליג באמרו מאד מאד שני פעמים, לפי שבכל המדות יש לו לאדם להנהיג את עצמו בקו האמצעי, חוץ ממדת הענוה, שיש לו לאדם להנהיג את עצמו בקו האחרון, כדי שלא יהיה בו גאוה כלל. ואמ' החכם מה נואלו בני אדם המתגאים בעולם הזה, ואחריתם להיות רעי בבטן הרמה. ע"כ דברי המחבר.